

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

2. Η γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος

2

2.1 Η νεοελληνική και τα ιδιώματά της

2.1

2.1.1 Γενικά

2.1.1

Η ελληνική γλώσσα εμφανίζεται από την αρχή της ιστορίας της ήδη κατά την αρχαιότητα χωρισμένη σε διαλέκτους (πβ. Χριστίδης 2001: 149 κ.ε., Τζιτζιλής 2001:168 κ.ε.). Οι σημερινές νεοελληνικές διάλεκτοι και τα ιδιώματα έχουν τις ρίζες τους στην αλεξανδρινή κοινή και τη μεσαιωνική προφορική γλώσσα και δεν αντιστοιχούν □ με εξαίρεση τα τσακωνικά □ με τις αρχαίες διαλέκτους. Η αρχή της δημιουργίας τους τοποθετείται μετά την Δ' Σταυροφορία, και πάντως πριν από την Άλωση. Στην εργασία αυτή δε θα ασχοληθούμε με θέματα που έχουν να κάνουν με την προέλευση και τη χρονολογία εμφάνισης των νεοελληνικών διαλέκτων. Τα θέματα αυτά έχουν ήδη συζητηθεί και εν μέρει λυθεί (βλ. σχετικά Hatzidakis 1892. Browning 1972. Newton 1972).

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τα νεοελληνικά ιδιώματα διαφοροποιήθηκαν ακόμη περισσότερο, καθώς η έλλειψη επικοινωνίας και έντονης οικονομικής ζωής και το σβήσιμο της παιδείας περιορίζαν σε μεγάλο βαθμό κάθε τόπο στα σύνορά του. Η Πόλη παύει να είναι το κέντρο της ελληνόφωνης αυτοκρατορίας και εμφανίζονται έξω από την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα κέντρα λαϊκής λογοτεχνίας με ιδιοματικά γλωσσικά γνωρίσματα.

Στην αρχή του 19ου αιώνα τα νέα ιδιώματα είχαν πάρει τη σημερινή τους περίπου μορφή. Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, με την πύκνωση της συγκοινωνίας και με την εντονότερη εθνική ζωή τονώθηκαν οι τοπικές κοινές και διαδόθηκε περισσότερο η νέα κοινή. Έτσι τα διάφορα ιδιοματικά στοιχεία απαρχαιώθηκαν και τα ιδιώματα άρχισαν να υποχωρούν μπροστά στην κοινή ή να επηρεάζονται καθοριστικά από αυτήν. Με το τέλος του 20ού αιώνα όλα τα ιδιώματα συρρικνώνονται με τάση εξαφάνισής τους.

Γενικά

2.1.2

2.1.2 Ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων

Η πιο γνωστή και αποδεκτή ως σήμερα ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων είναι αυτή που πρότεινε στα τέλη του 19ου αιώνα ο Γεώργιος Χατζιδάκις (Hatzidakis 1892:342):

α. Με το κριτήριο της εξέλιξης των άτονων (μεσαίων και κλειστών) φωνηέντων χωρίζει τα νεοελληνικά ιδιώματα σε βόρεια, όπου τα μεσαία άτονα /ο/ και /ε/ τρέπονται σε /u/ και /i/, π.χ. *έφαγε* > *έφαγι*, *ο λόγος* > *ου λόγους*, και τα κλειστά άτονα /i/ και /u/ κατά κανόνα αποβάλλονται, π.χ. *μισό* > *μσό*, *ψηλός* > *ψλος*, *πουλί* > *πλι*, *βουνό* > *βνο*, και σε νότια, όπου τα φωνήεντα μένουν ανέπαφα.

β. Με το κριτήριο της διατήρησης ή της αποβολής του τελικού -ν των ονομάτων διακρίνει τα ιδιώματα σε ανατολικά, τα οποία διατηρούν το τελικό -ν, π.χ. *παιδίν*, *τυρίν*, ή και το προσθέτουν κι εκεί όπου ετυμολογικά δε δικαιολογείται, π.χ. *πράγμαν*, *στόμαν*, και σε δυτικά, όπου το τελικό -ν αποβάλλεται, π.χ. *παιδί*, *τυρί*.

Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1981:66-67) ως βάση για την ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων προτείνει επιπλέον τα εξής φωνητικά, μορφολογικά ή συντακτικά φαινόμενα:

α. την άρρητη προφορά των μπ (b), ντ (d), γκ (g), *αμπέλι-αβέλι*, *άντρας-άφρας*, *αγκαλιά-αγαλιά*.

β. την αλλαγή του χ σε δ ή σ μπροστά από ε,ι, π.χ. *τρέχει* > *τρέδει*.

γ. τη διατήρηση της συλλαβικής ή και της χρονικής αύξησης, π.χ. *εδένετε-δένατε*, *ηλείφτηκε-αλείφτηκε*.

δ. τη χρήση της αιτιατικής ενικού των προσωπικών αντωνυμιών ως έμμεσου αντικειμένου μετά από τα ρήματα δίνω, φέρνω, λέω, αρέσω κ.λπ., π.χ. *σε φέρνω ένα δώρο*, *σε το είπα*.

ε. Η επίταξη της άτονης προσωπικής αντωνυμίας, π.χ. *παρακαλώ σε*, *φέρνει μου*.

Προτάθηκαν ασφαλώς κι άλλα κριτήρια διάκρισης των νεοελληνικών διαλέκτων, πβ. Κοντοσόπουλος 1983-1984. Τζιτζιλής 2001:169.

2.2

2.2 Τα ανατολικά γλωσσικά ιδιώματα της νέας ελληνικής

2.2.1

2.2.1 Γενικά

Το γλωσσικό ιδίωμα Αφάντου Ρόδου, το οποίο θα μας απασχολήσει στη συνέχεια αναλυτικότερα, ανήκει στη μεγάλη ομάδα των νοτίων και ανατολικών ιδιωμάτων της νέας ελληνικής, τα οποία μιλιούνται στα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου. (βλ. Hatzidakis 1892:342. Χατζιδάκις 1915:115. Τριανταφυλλίδης 1938:68).

Γενικά τα ιδιώματα της ανατολικής ομάδας ανήκουν σε μεγάλο μέρος στα "απόκεντρα" □ όπως τα χαρακτηρίζει ο Τριανταφυλλί-

Γενικά

δης □ ιδιώματα, που στους μεσαιωνικούς ήδη χρόνους βρέθηκαν μακριά από την επίδραση της κοινής γλώσσας και τους νεωτερισμούς που απλώθηκαν από αυτήν. Με τη βοήθεια και άλλων ιστορικών λόγων διατήρησαν πολλούς αρχαϊσμούς και σε πολλά δείχνονται συντηρητικότερα από τα υπόλοιπα νεοελληνικά ιδιώματα. Τα νοτιοανατολικά ιδιώματα μιλιούνται στη Χίο, στην Ικαρία και στα Δωδεκάνησα μαζί με το Καστελόριζο, δηλαδή στην Πάτμο, τη Λέρο, την Κάλυμνο, την Κω, την Αστυπάλαια, τη Νίσυρο, την Τήλο, τη Σύμη, τη Χάλκη, τη Ρόδο, την Κάρπαθο, την Κάσο. Δέχτηκαν σε περασμένους αιώνες □ για λόγους εποικιστικούς, οικονομικούς κ.ά. □ την επίδραση από τα κρητικά και τα κυπριώτικα και παρουσιάζουν με αυτά κοινά γνωρίσματα (Τριανταφυλλίδης 1938:259).

Τα βασικά ισόγλωσσα των δωδεκανησιακών ιδιωμάτων κατά τον Τριανταφυλλίδη (1938:259-260) και τον Κοντοσόπουλο (2001:43-48) είναι:

α) Η αδύνατη άρθρωση ή και η σιώπηση των συμφώνων β, γ, δ, όταν βρεθούν ανάμεσα σε φωνήεντα π.χ. *πηγάδι* = *πηγάδι*, *κουαλώ* = *κουβαλώ*.

β) Το τελικό -ν διατηρείται γενικά σε ονοματικούς και ρηματικούς τύπους και η ύπαρξή του δημιουργεί πολλών ειδών αφομοιώσεις με το αρκτικό σύμφωνο της λέξης που ακολουθεί και που συνεκφέρεται σε μια τονική ενότητα π.χ. *τολ λαό*, *τοκ κήπο*, *τοβ βλέπω*.

γ) Ποικιλία παρουσιάζει το φαινόμενο της ουράνωσης των υπερωικών k, g, x, γ, τα οποία προφέρονται διαφορετικά πριν από τα μπροστινά φωνήεντα i, e αλλά και υπό την επίδραση του ημιφώνου ĭ. Παραλλαγές του φαινομένου αυτού παρατηρούνται από νησί σε νησί του δωδεκανησιακού συμπλέγματος π.χ. στην Κάλυμνο το γ τρέπεται σε ζ, π.χ. *χέρια* [χέρ'ja] > *σέρζα* [sérʒa].

δ) Η διατήρηση της διπλής προφοράς των αρχαίων διπλών συμφώνων κ, π, τ, αλλά και η ύπαρξη των διπλών λ, μ, ν, σ, χ, θ, φ, π.χ. *το κόκ'αλον*, *η θάλασσα*, *ξεχάννω*, *ανάθεμαν*.

ε) Οι ρηματικές καταλήξεις -ουσι(ν) και -ασι(ν) στο γ' πληθυντικό πρόσωπο των αρχικών και των παρωχημένων χρόνων αντίστοιχα π.χ. *κάμουσι(ν)*, *χτίσασιν*.

ζ) Τα ρήματα σε -εύω προφέρονται -εύκω ή -εύγκω, όπως στην Κύπρο π.χ. *γυρεύγκω*.

η) Η διατήρηση της συλλαβικής αύξησης στα ρήματα, αλλά συνήθως σε η- (και όχι σε ε-), σε τονισμένη και σε άτονη θέση π.χ. *ήκουσα*. Σπάνια χρησιμεύει σαν αύξηση το ε- π.χ. *εγαπούσαν*, βλ. Τριανταφυλλίδης 1938:260.

2.1.1

Γενικά

- 2.1.1 ι) Τα συμφωνικά συμπλέγματα της κοινής νεοελληνικής ρθ, ργ, βγ τρέπονται αντίστοιχα σε ρτ, ρκ, βκ (βλ. Παράρτημα Χάρτης 3), π.χ. ήρθα > ήρτα.

κ) Το φαινόμενο του τσιτακισμού π.χ. και = τῶαι.

2.2.2 2.2.2 Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ρόδου

Ο χώρος των γλωσσικών ιδιωμάτων του νησιού της Ρόδου είχε την καλή τύχη να γίνει αντικείμενο σοβαρής επιστημονικής μελέτης από τον ροδίτη γλωσσολόγο Αγαπητό Τσοπανάκη στη διδακτορική του διατριβή (Tsopanakis 1940) και σε πολυάριθμες γλωσσικές μελέτες του. Ο Τσοπανάκης, βαθύς γνώστης και μελετητής των νεοελληνικών διαλέκτων και της ελληνικής γλώσσας διαχρονικά, θεωρεί τα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου και την Κύπρο τα πιο συντηρητικά νησιά στην νεοελληνική διαλεκτολογία. Λέει χαρακτηριστικά: "Όταν έρχεται κανείς σε επαφή με τις διαλέκτους ή τα ιδιώματα αυτών των νησιών έχει την εντύπωση ότι μεταφέρεται πολλούς αιώνες πίσω. Αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο πρέπει να προσδιορίσουμε αυτές τις πιο εντυπωσιακές αρχαϊκές συγγένειες, για να αποκαλύψουμε την αληθινή όψη της ροδιακής διαλέκτου, όπως αυτή φαίνεται στα διάφορα ιδιώματά της και μέσα από το καθένα από αυτά" (Τσοπανάκης 1992:29).

Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1992:30) τα βασικά γνωρίσματα της ροδίτικης κοινής είναι τα εξής:

- α. η διατήρηση του τελικού -ν,
- β. η αναλογική αφαίρεση των αρχικών φωνηέντων των ρημάτων και η γενίκευση της συλλαβικής αύξησης (ε-),
- γ. η ημιφωνοποίηση των -ε και -ι μπροστά στα φωνήεντα μεγαλύτερου ανοίγματος,
- δ. η ανάπτυξη ευφωνικού -ε- στο σχηματισμό της φράσης,
- ε. τα διπλά σύμφωνα, και
- στ. μια σχετική ενότητα στην κλίση των ρημάτων, των ονομάτων κ.λπ.

Η πραγματικότητα όμως των ροδιακών ιδιωμάτων απέχει πολύ από την εικόνα της ομοιογένειας που μπορεί να αποκομίσει κανείς διαβάζοντας τον πιο πάνω κατάλογο των κοινών χαρακτηριστικών των ροδίτικων ιδιωμάτων. Γι' αυτό ο Τσοπανάκης (1992:30) σπεύδει αμέσως να μιλήσει για διάφορα ιδιώματα και ομάδες ιδιωμάτων του νησιού (πβ. και Κοντοσόπουλος 2001:46). Θα αναφέρουμε τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους.

Μια βασική διάκριση πρέπει να γίνει ανάμεσα στη νοτιοδυτική

(νότια) και την βορειοανατολική (βόρεια) ιδιωματική ζώνη. Οι δύο αυτές ζώνες ορίζονται από μια νοητή γραμμή, η οποία ορίζεται από την Κάστελλο (Κρητηνία), την Έμπωνα, την Αρχάγγελο και την Μάλωνα (βλ. τους διαλεκτικούς χάρτες στο Παράρτημα). Το όριο ανάμεσα στις δύο περιοχές είναι το βουνό Ατάβυρος. Τα νότια ιδιώματα, τα οποία μιλιούνται στις βαθιές κοιλάδες και τις πλαγιές του, μακριά από την ισοπεδωτική επίδραση της πόλης και των ξένων διαλεκτόφωνων που κατέκλυσαν κατά καιρούς το νησί, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω των πλούσιων φωνητικών τους χαρακτηριστικών και είναι αρχαιότερα των βορείων. Αυτήν την περιοχή θεωρεί ο Τσοπανάκης το χώρο της πραγματικής ροδιακής διαλέκτου.

Με δεδομένη τη δυνατότητα μετακίνησης της ισόγλωσσης γραμμής που αναφέραμε πιο πάνω βορειότερα ή νοτιότερα, ανάλογα με το φωνητικό φαινόμενο, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τις εξής διαφορές μεταξύ βορείων και νοτίων ροδίτικων ιδιωμάτων:

α. Στη νότια ζώνη διατηρείται σε γενικές γραμμές η κατάληξη -ια χωρίς συνίζηση.

β. Στην κλίση του ρήματος τα νότια ιδιώματα διασώζουν πιο αρχαϊκούς τύπους από ό,τι τα βόρεια, π.χ.:

νότια ζώνη: ενεστ. *κάμνομεν, έρκομαι, έρκομέστε* (και *ερκούμεστε*), παρατ. *έρκετον, ερκούμεστον, έρκεστον, έρκουνταν(ν)* (και *έρκουντο[ν]*), αόρ. *εχάθημεν* και *εχαθήκαμεν, εχαθήκασιν* (και *εχάθησαν*) κ.λπ.

βόρεια ζώνη: ενεστ. *κάμνομεν, έρκομαι, έρκομέστε* (και *ερκούμεστε*), παρατ. *έρκουνδο, ερκούμασταν, έρκουσαν, έρκουνταν(ν)* (και *ερκούμαστον, έρκουστον*), αόρ. *εχάθημαν, εχάθησαν*) κ.λπ.

γ. Τα αρχαία ρήματα σε -*εύω, -πτω, -φω* κ.λπ. εξελίχθηκαν σε -*εύγω* στη νοτιοδυτική ζώνη και σε -*εύρω* στη βορειοανατολική, με κάποιες εξαιρέσεις, για τις οποίες βλ. τον Χάρτη 2, αρ. 1,2 στο Παράρτημα.

δ. Η συναίρεση των όμοιων φωνηέντων, η στένωση των φωνηέντων ε και ο μπροστά ή πίσω από τα φωνήεντα μεγαλύτερου ανοίγματος είναι φαινόμενα που παλιότερα πρέπει να κάλυπταν όλο το νησί, σήμερα όμως αυτά τα φαινόμενα είναι σε ισχύ κυρίως στη νότια ζώνη.

ε. Η σιώπηση των μεσοφωνηεντικών β, γ, δ είναι κανονική στα νότια ιδιώματα, ενώ τα βόρεια διατηρούν τους αρχικούς τύπους (εκτός από το γ και εν μέρει το β), και

στ. Η αρχαία δοτική ως έμμεσο αντικείμενο των ρημάτων εξελίχθηκε στη νότια ζώνη σε γενική. Στην πόλη της Ρόδου όμως και στα

2.2.2

Τα γλωσσικά
ιδιώματα της
Ρόδου

- 2.2.2 | ιδιώματα της βόρειας ζώνης εξελίχθηκε σε αιτιατική, όπως ακριβώς συνέβη και με τα βορειοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα (Κωνσταντινούπολης, Μακεδονίας, Θράκης κ.λπ.), π.χ.
νότια ζώνη: *είπα του νάρτει, έδωκα του Γιώργη, έκαμά του τηχ χάρη.*
βόρεια ζώνη: *είπα τον νάρτει, έδωκα τογ Γιώργη, έκαμά τον τηχ χάρη.*

2.3 | **2.3 Το Αφάντου και το γλωσσικό του ιδίωμα**

2.3.1 | **2.3.1 Γεωγραφικά και ιστορικά στοιχεία**

2.3.1.1 | **2.3.1.1 Σήμερα**

Το Αφάντου είναι ένα από τα μεγαλύτερα χωριά της Ρόδου, βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του νησιού, 20 χιλιόμετρα έξω από την πόλη και αποτελεί σήμερα μαζί με την Αρχίπολη και τον οικισμό Κολυμπίων το Δήμο Αφάντου. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2001 ο πληθυσμός του Δήμου φτάνει τους 6.712 κατοίκους και η σημερινή του πληθυσμιακή σύνθεση είναι αποτέλεσμα σταδιακής ένωσης συνοικισμών από το 10ο αιώνα και έπειτα (βλ. Σηφόπουλος 2000:17).

Από γλωσσική πλευρά το Αφάντου, σύμφωνα με την πρόταση του Α. Τσοπανάκη ανήκει στη βορειοανατολική ζώνη ιδιωμάτων του νησιού της Ρόδου (βλ. Παράρτημα Χάρτης 1). Η ζώνη αυτή δεν μπόρεσε να αποφύγει την ισοπεδωτική επίδραση και τις εγκαταστάσεις ξένων "διαλεκτικών ανθρώπων" εξαιτίας της γειτνίασης με την πόλη (Τσοπανάκης 1992:30-31).

Το όνομα του χωριού έδωσε λαβή για διάφορες ετυμολογήσεις: η μία το θέλει να προέρχεται από τα φημισμένα φαντά (= υφαντά) της "βούβας", της σιωπής και άρα πρέπει να γράφεται: *το Φάντου*. Η άλλη να είναι "άφαντο", λόγω της γεωγραφικής του θέσης, κτισμένο μέσα σε κοιλάδα (βλ. Σηφόπουλος 2000:13). Η πιο πιθανή ερμηνεία όμως φαίνεται να είναι αυτή που φαίνεται να προκρίνει και ο Τσοπανάκης: από τα κτήματα κάποιου Ευφάντου, η ύπαρξη του οποίου μαρτυρείται στις ροδιακές επιγραφές (IG XII, I, 49, 52). Είναι συχνή η συνήθεια σε ελληνικά τοπωνύμια και στα ροδιακά ιδιαίτερος, όταν διατηρούν την ανάμνηση μεγάλων κτημάτων ή κτηματιών να μένει η εκφορά του τοπωνυμίου σε ουδέτερο γένος και πληθυντικό αριθμό: τα Ζηνότου (Κάλαθος) = τα κτήματα κάποιου Ζηνοδότου, τα Συμι-

Σήμερα

μάχου (Λάρδος) = τα κτήματα ενός Συμμάχου, τα Μαριτσά = τα κτήματα ενός Μαριτσά ή ενός μαριτσά, βλ. Τσοπανάκης 1992:65. Γλωσσικά είναι εύκολη η παραγωγή: του *Ευφάντου* > τ' *Ευφάντου* > τ' *Αφάντου* (με υποχωρητική αφομοίωση: e-a > a-a).

2.3.1.1

2.3.1.2 Στην πορεία της ιστορίας

2.3.1.2

Σύμφωνα με τα ως σήμερα αρχαιολογικά δεδομένα το νησί της Ρόδου πρωτοκατοικήθηκε τον 15ο π.Χ. αιώνα. Υπάρχουν όμως κι ενδείξεις, που δεν είναι απόλυτα επιβεβαιωμένες, πως από το τέλος της νεολιθικής εποχής (3000 π.Χ. περίπου και μετά) είχαν περάσει από το νησί ή είχαν κατοικήσει σ' αυτό διάφοροι λαοί, όπως είναι οι Τελχίνες, οι Ηλιάδες, οι Κάρες, οι Φοίνικες, χωρίς οι εγκαταστάσεις αυτές να έχουν μόνιμο χαρακτήρα. Η πραγματική ιστορία του χωριού αρχίζει μάλλον μαζί με την αντίστοιχη του νησιού της Ρόδου, το 1000 π.Χ. περίπου (Σηφόπουλος 2000:51), όταν αποικήθηκε πρώτα από Αχαιούς και στη συνέχεια Δωριείς, όπως μαρτυρούν και τα αρχαιότερα ροδιακά γλωσσικά μνημεία που έχουν γραφεί σε δωρική διάλεκτο (Τσοπανάκης 1992:24).

Εκείνη την εποχή στο νησί υπήρχαν τρεις πόλεις-κράτη, η Λίνδος, η Κάμειρος και η Ιαλυσός, και σε καθεμιά από τις πόλεις αυτές υπαγόταν και ένας αριθμός δήμων. Το χωριό Αφάντου ανήκε στο δήμο Βρυγινδαρίων ή Βρυκινδαρίων, δήμος που πήρε το όνομά του από για τις Βρυγινδάρες ισχάδες (σύκα), που καλλιεργούνταν εκείνη την εποχή ευρύτατα. Ύστερα από τρεις καταστροφές, από το 620 ως το 807 μ.Χ., οι κάτοικοι για μεγαλύτερη ασφάλεια αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον Δήμο και να εγκατασταθούν στην περιοχή του σημερινού χωριού γύρω στο 9ο-10ο αιώνα μ.Χ. δημιουργώντας συνοικισμούς σε διάφορες τοποθεσίες (Σηφόπουλος 2000:52-53).

Το 1309 μ.Χ., όταν οι Ιππότες κατέλαβαν τη Ρόδο, οι κάτοικοι για λόγους ασφαλείας και πιο οργανωμένης διαβίωσης ενώθηκαν και αποτέλεσαν το σημερινό Δήμο Αφάντου. Στις 20 Δεκεμβρίου του 1522 η Ρόδος παραδίδεται από τους Ιππότες στους Τούρκους, με αρχηγό τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή, ο οποίος φαίνεται πως παραχώρησε ορισμένες ελευθερίες στους Δωδεκανήσιους ειδικά σε θέματα τοπικής αυτοδιοίκησης και εκπαίδευσης.

Το 1912 η Ιταλία, που βρισκόταν σε πόλεμο με την Τουρκία για την κατάληψη της Τρίπολης, έστειλε στόλο στα Δωδεκάνησα και στις 4 Μαΐου 1912 κατέλαβε τη Ρόδο και όλο το νησί πέρασε υπό ιταλική κατοχή. Κατά τον ιταλοτουρκικό αυτό πόλεμο το Αφάντου χρησίμευσε ως ορμητήριο των ιταλικών στρατευμάτων κατά των Τούρκων. Ακολούθησε η γερμανική κατοχή, την οποία διαδέχτηκε η κυριαρχία

Στην πορεία της ιστορίας

2.3.1.2 των Άγγλων, για να επιτευχθεί τελικά η οριστική απελευθέρωση της περιοχής στις 7 Μαρτίου 1948 (Σηφόπουλος 2000:53-65).

2.3.2 **2.3.2 Μεθοδολογικά**

Η συλλογή του υλικού πραγματοποιήθηκε με επιτόπια έρευνα. Συγκεντρώθηκε α) πρωτότυπο γλωσσικό υλικό, και β) ερασιμμένο από ήδη δημοσιευμένα έργα.

Το πρωτότυπο υλικό προέκυψε από τις απαντήσεις που δόθηκαν σε γενικά και θεματικά ερωτηματολόγια, που αφορούσαν σημασιολογικές περιοχές, οι οποίες καλύπτουν το σύνολο της καθημερινής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της κομόπολης. Ενδεικτικά αναφέρουμε: ερωτηματολόγια που αφορούν το ανθρώπινο σώμα, την ενδυμασία, τα επαγγέλματα, την οικία και τα οικιακά σκεύη, τη γεωργία, την αμπελουργία, ήθη και έθιμα, ζωνούμια, φυτωνύμια, ανθρωπωνυμικό υλικό κ.ά.

Εκτός από το πρωτότυπο αυτό υλικό ερευνήθηκαν και αποδελτιώθηκαν όσα κείμενα ήταν διαθέσιμα, έχουν κατά καιρούς γραφτεί στο αφαντινό ιδίωμα και έχουν δημοσιευτεί κυρίως στον τοπικό τύπο. Αξιοποιήθηκε παράλληλα και αδημοσίευτο υλικό από κατοίκους που προσωπικά ασχολήθηκαν με το ιδίωμα.

Το ιδίωμα του Αφάντου, όπως συμβαίνει άλλωστε με όλες τις διαλέκτους και τα ιδιώματα της χώρας, δέχεται "επιθέσεις" από την κοινή νέα ελληνική κυρίως με τη γενίκευση της εκπαίδευσης και την εξάπλωση των μέσων μαζικής επικοινωνίας, αλλά κατεξοχήν από το γεγονός ότι η περιοχή αποτελεί σημαντικό πόλο τουριστικής κίνησης. Ωστόσο η φυσιογνωμία του αφαντινού ιδιώματος διατηρείται και σήμερα στα πιο βασικά χαρακτηριστικά του, όπως άλλωστε συμβαίνει γενικότερα με τα ροδιακά ιδιώματα. Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1992:26) *"η αποδοχή των τύπων της Κοινής από την ροδιακή διάλεκτο πραγματοποιήθηκε με προοδευτική και αργή πορεία... όσο και βραδύτητα όσον αφορά στη διείσδυση και στην υιοθέτηση εξω-διαλεκτικών τύπων"*.

Για τη φωνητική απόδοση των λέξεων του ιδιώματος έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ένα σύστημα γραφής, το οποίο και να ικανοποιεί ως προς την πιστότητα αλλά και να μη δυσκολεύει τους αναγνώστες στην προσπέλαση της εργασίας. Για το λόγο αυτό δε χρησιμοποιήθηκε το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (IPA), αλλά θεωρήθηκε καταλληλότερη η εξής επιλογή, την οποία υιοθετήσαμε και σε άλλες μας εργασίες, πβ. Ντίνας 2005:26-27:

α) Όπου δε δημιουργείται πρόβλημα ακριβούς καταγραφής, χρησιμοποιήθηκε το ελληνικό αλφάβητο, για να μη δυσκολευτούν στην

ανάγνωση οι αναγνώστες που δεν είναι εξοικειωμένοι να διαβάζουν τα ελληνικά σε άλλο αλφάβητο εκτός του ελληνικού. Έπρεπε όμως και σ' αυτό να γίνουν κάποιες τροποποιήσεις καθώς δεν επαρκεί για την ακριβή απόδοση της προφοράς των λέξεων. Για το λόγο αυτό προστέθηκαν σ' αυτό γραφήματα για: τα παχιά συριστικά δ [š], ζ [ž] καθώς και για το ημίφωνο ασυλλαβικό λ [ɫ].

β) Όπου η πιστή φωνητική απόδοση απαιτούσε τη χρήση φωνητικού αλφαβήτου, χρησιμοποιήθηκε επιπροσθέτως □ εκτός από το ελληνικό □ και το λατινικό αλφάβητο (η απόδοση μέσα σε όρθιες αγκύλες []) με κάποιες τροποποιήσεις, οι οποίες κρίθηκαν απαραίτητες για την πλήρη καταγραφή των φθόγγων. Καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε οι προσθήκες και διαφοροποιήσεις στο λατινικό αλφάβητο να είναι οι λιγότερες δυνατές, χωρίς όμως να διακυβεύεται η σωστή ανάγνωση (πβ. και Ντίνας 2005:26).

Η φωνητική αξία των γραφημάτων που χρησιμοποιήθηκαν τελικά είναι η εξής: (πβ. Κατσάνης – Ντίνας 1990:27.)

Φωνήεντα

a: γάλα
e: θέλω
i: τιμή
o: όλος
u: ούλα

Σύμφωνα

p: πόνος
b: μπίρα
f: φως
v: βάζο
m: μόνος
t: τόνος
d: ντέφι
θ: θέλω
δ: δαδί
n: νέος
l: λάδι
r: ρόδι
ts: τσακόνω
dz: τζάμι
s: σώμα

2.3.2

Μεθοδολογικά

2.3.2	z: ζωή tš: ιταλ. cioccolato dž: ιταλ. gioco š: γαλλ. chien ž: γαλλ. jour k̄: κιάλας ḡ: γκιόνης x̄: χιόνι ȳ: γιατί ń: νιάτα ɸ: άλφος ² k: καλός g: γκάμα x: χαρά γ: γάλα
-------	--

Τα παραδείγματα από το ιδίωμα γράφονται με πλάγιους χαρακτήρες (*italics*).

2.3.3 **2.3.3 Η χρησιμότητα της μελέτης του ιδιώματος**

Η μελέτη ενός γλωσσικού ιδιώματος της νέας ελληνικής είναι πολλαπλώς χρήσιμη. Από τη μια συμβάλλει αποφασιστικά στη μελέτη της ελληνικής γλώσσας στο σύνολό της και σε όλη τη γεωγραφική και ιστορική της διάσταση, καθώς μπορούμε να κάνουμε τους απαραίτητους συσχετισμούς για τη δομή και την εξέλιξη της στο πέρασμα των αιώνων. Από την άλλη τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα διασώζουν αισθητικά και εκφραστικά αριστουργήματα, όπως αρχαϊκά λεξιλογικά στοιχεία, τα οποία για διάφορους λόγους δε διασώθηκαν στην κοινή μορφή της γλώσσας μας, και με την έννοια αυτή τα τοπικά ιδιώματα συμβάλλουν στον εμπλουτισμό της κοινής νεοελληνικής. Τέλος, τα ιδιώματα με τον συνήθως συντηρητικό τους χαρακτήρα, μας δίνουν την ευκαιρία να δούμε πολλές πλευρές της κοινωνικής και πολιτιστικής δομής και διάρθρωσης των τοπικών κοινωνιών σε μια δεδομένη χρονική περίοδο (πβ. και Ντίνας 2005:32).

Από γλωσσολογική άποψη οι διάλεκτοι (γεωγραφικές ή κοινωνικές) δε διαφέρουν σε τίποτα από την οποιαδήποτε νόρμα-σπάνταρ γλώσσα, η οποία δεν πλεονεκτεί έναντι αυτών παρά μόνο ως προς το κύρος και την κοινωνική της υπεροχή. Οι ειδικοί επιστήμονες μόνο θετικά έχουν εκφραστεί για τις διαλέκτους, (πβ. Τριανταφυλλίδης

*Η χρησιμότητα
της μελέτης
του ιδιώματος*

2. Πρόκειται για ανομοίωση των δύο λλ, βλ. 2.4.1.1.7

1938:76, 79-80): "Τα ακαλλιέργητα μάλιστα ιδιώματα παραμένουν καθαρότερα και ζωντανά. Έπειτα, η κοινή γραπτή γλώσσα έχει τον κίνδυνο να χάσει τη φρεσκάδα της και τη ζωντάνια των εικόνων της και να κοκαλιάσει, όσο δεν πλουτίζεται και δεν ξαναγιώνει από καιρό σε καιρό με καινούρια λεξιλογικά στοιχεία από την αστείρευτη πηγή των λαϊκών ιδιωμάτων". Ο λεξιλογικός και εκφραστικός πλούτος των διαλέκτων και ιδιωμάτων μιας γλώσσας είναι το κύριο χαρακτηριστικό τους, το οποίο προσθέτει ρεαλισμό, παραστατικότητα, ζωντάνια στο λόγο, και το στοιχείο εκείνο που ώθησε πολλούς νεοέλληνες λογοτέχνες (πβ. Καζαντζάκης, Παπαδιαμάντης, Παλαμάς, Σολωμός, Καβάφης, κ.ά.) να χρησιμοποιήσουν διαλεκτικά και ιδιωματικά στοιχεία στο λόγο τους και να τα εντάξουν δημιουργικά μέσα στα έργα τους.

Οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα είναι φορείς και εκφραστές της ετερότητας των πολιτισμικών ομάδων που τις χρησιμοποιούν. Η συρρίκνωση και τελικά η εξαφάνιση των διαλέκτων έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια όχι μόνο των εκφραστικών μέσων, αλλά και αυτής καθ αυτής της διαφορετικότητας □ με ό,τι αυτό συνεπάγεται □ για τον πλούτο ενός πολιτισμού σε όλους τους τομείς. Στα διαλεκτικά κείμενα, όπου αυτά υπήρξαν ως γραπτή έκφραση των προφορικών συνήθως ιδιωμάτων ή διαλέκτων, αποτυπώνονται τόσο οι παραδόσεις όσο και οι σύγχρονες αντιλήψεις, στάσεις και γνώμες των διαλεκτόφωνων. Με τον τρόπο αυτό τα κείμενα αυτά γίνονται οι αντιπροσωπευτικότεροι εκπρόσωποι των διαλέκτων μέσω των οποίων μπορούμε να γνωρίσουμε τον πολιτισμό, τα ήθη και έθιμα, τον τρόπο σκέψης και τον τρόπο ζωής ενός κόσμου που ζει τον "θάνατο" του κυριότερου μέσου έκφρασης του. Η ιδιωματική λογοτεχνία βρίσκεται κάποτε τη θέση της και στα σχολικά αναγνώσματα του δημοτικού σχολείου, του γυμνασίου και του λυκείου, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στους μαθητές να γνωριστούν καλύτερα με τις γλωσσικές, λαογραφικές και λογοτεχνικές εκδηλώσεις των ομογλώσσων τους (πβ. Τριανταφυλλίδης 1938: 605).

2.4 Γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος

2.4.1 Φωνητική

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση του φωνολογικού συστήματος του φαντενού ιδιώματος, θεωρούμε επιβεβλημένο να δώσουμε με σχετικώς αναλυτικό τρόπο κάποια φαινόμενα φωνητικής, τα οποία επιδίδουν στο ιδίωμα και το χαρακτηρίζουν.

2.3.3

2.4

2.4.1

Φωνητική